

ZLOČIN URÁŽKY PANOVNÍKA V ČESKÉM PRÁVU DOBY PŘEDHUSITSKÉ

Karel Malý

Ve složité historii trestního práva, zvláště pak v oblasti politických deliktů, patří mezi otevřené problémy vývoj deliktu urážky hlavy státu a jeho trestání.

Ve všech společenských řádech, které doposud společnost poznala, je tato oblast koncentrovaným výrazem trestní politiky státu a nejen tím - je i projevem vzájemného vztahu společenských tříd, vztahů společnosti a státu, obecněji řečeno, je důkazem dosažené celkové úrovně společnosti.

Jestliže zkoumáním vývoje trestního práva jako celku můžeme dojít k závěrům o intenzitě třídního boje, charakteru politického režimu, ochraně zájmů jednotlivce, pak zkoumáním deliktu, ve kterém se objektem útoku stává ne již jednotlivý příslušník společnosti, jeho zdraví a majetek, nýbrž jen státní orgány, ale přímo hlava státu jako zosobnění státu, můžeme dostat odpověď i na řadu dalších otázek.

Předpokládáme, že sledování této problematiky nám umožní vysvětlit především otázku vydělení trestního práva ze systému právního řádu ve specificky samostatný systém, vycházející již z principů veřejného zájmu, nezávislého na iniciativě jedince. Zkoumání těchto otázek nám snad umožní i přispět k objasnění bližšího určení procesu odcizení panovníka a společnosti, stejně jako státu a společnosti. Měli bychom rovněž dospět k bližšímu poznání postupného vytváření jak oficiálně státní, tak i protistátní a protidynastické ideologie v poměrech českého státu a jejich společenského ohlasu i uplatnění v trestní politice.

To jsou ovšem jen některé aspekty, které vycházejí ze zkoumání těchto problémů v období raně feudálních a ve státě feudální rozdrobenosti. Otevřené propuknutí všeobecné krize feudalismu, nástup stavovství a později i absolutistického státu kladou další otázky a staví nás před nové problémy.

Proto začínáme systematické zkoumání deliktu urážky hlavy státu v českém státě touto první studií z doby předhusitské.

Chceme-li vylíčit historický vývoj trestního stíhání deliktů proti panovníkovi ve starém českém státě, stojíme před řadou problémů a otázek, jejichž řešení budeme muset mnohdy spíše naznačit, než uskutečnit.

Prvním základním problémem je samotný vývoj knížecí moci, jejího postupného přechodu od moci přemyslovského roduvého náčelníka k postavení knížete - pána země - hlavy státu, nositele i vykonavatele státní moci a ideového zdůvodnění tohoto vývoje.

Původní ideologickou konstrukcí, která v počátcích českého státu odůvodňovala vládu přemyslovského rodu v zemi, byla zřejmě teorie patrimoniálně roduvé. ¹⁾ Knižecí rod byl "vlastníkem" území a tedy i státu; základem knížecí moci bylo bohatství rodu. Knižecí moc byla tu jistě nejprve mocí kmenového náčelníka, se všemi průvodními jevy. Kromě jiného potvrzuje tuto ranou koncepci knížecí moci i roduvé legenda přemyslovská, jejíž význam, ať již je její jádro racionální a historické či nikoliv, ²⁾ spočívá především ve zdůvodnění roduvé nároků na vládu v zemi. Zdá se ostatně, že v době předkřesťanské nebylo možno ani jinou teorii konstruovat. Knižecí, kmenový náčelník, a snad i kněz, mohl tu odůvodňovat své výsadní postavení i určitým zázračným a mytickým způsobem. ³⁾ Bez ohledu na věrohodnost Kosmových pověstí lze považovat za nepochybné, že v jeho líčení o mytickém původu přemyslovského rodu od oráče, včetně Libuše - kněžny - zaznívají poslední rezidua předkřesťanské, primitivní sice, přece však státní ideologie. Ať již

1) "Státní moc v nejstarší době spadala v jedno s mocí knížete či přesněji rodu knížecího..." definuje tento stav lapidárně V. V a n ě ě k, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12. - 15.stol.), č.III., Praha 1937, str.16.

2) K roduvé legendám přemyslovským a jejich skutečnému nebo domnělému významu srov. zejména V. T i l l e, K nejstarším českým pověstem, ČČH, 1905, str.425-427, V a c e k, České pověsti ve 12. století, Program reálného gymnasia v Praze, 1905, R. U r b á n e k, "K české pověsti královské", Časopis přátel starožitností, 1916, O. K r á l í k, K počátkům literatury v přemyslovských Čechách, Rozpravy ČSAV 70, 1960, str.6. Podrobně se touto otázkou zabýval i V. V a n ě ě k, Počátky práva a státu v Československu, Praha 1946, zvláště str.30 a n.

3) H. M i t t e i s, Die deutsche Königswahl, Baden bei Wien, 1938, str.20, má za to, že postavení královského rodu u Germánů souviselo s vírou v nadpřirozené síly, s postavením, které se blížilo bohům. Není důvodu, abychom podobný stav nepředpokládali i v prostředí slovanském.

O nadpřirozených představách o původu panovnické moci v českém prostředí mluví i V. V a n ě ě k, Počátky práva a státu v Československu, str.31 "...jeho jádrem byla představa pradávnejší vlády, pramenící z nadpřirozených vnuknutí, podnětů..."

K otázce sakrální povahy prvních knížat podal málo věrohodnou konstrukci Z. K a l a n d r a, České pohanství, Praha 1947, str.535 a n. Sakrální funkce kmenových knížat připouští také i jinak v této otázce rezervovaný V. V a n ě ě k, Prvních tisíc let, Praha 1949, str.83.

tedy její původ byl jakýkoliv, musíme ji brát vážně a to tím spíše, že se udržovala hluboko do středověku, že se k ní vládnoucí rod hlásil, resp. že mu byla připomínána, jak je nepochybné, alespoň při nastolování či korunovacích,⁴⁾ a to v době, kdy už s úspěchem byla nahrazena novou státní ideologií křesťanskou - deigraciální. Ovšem, ani ta, a to opět potvrzuje náš názor na původní podobu ideologické konstrukce panovnické moci, se poté neobešla bez rodového akcentu a svatý kníže - Václav je v ní přímo rodovým "reprezentantem" dynastie "na nebesích".⁵⁾

II.

Tato knížecí patrimoniální teorie musela nalézt pochopitelně své vyjádření i v oblasti trestního práva, ve stíhání deliktů, namířených proti feudálnímu státu a jeho představitelům. Při přezkoumání této oblasti trestné činnosti zjišťujeme, že ve všech případech útoku proti státu, o kterých nás zpravují nejstarší české kroniky, je to především osoba panovníka, která je napadena, resp. rod knížete, který se mstí. Tak kupř. trestání válečné zrady, jakou bylo např. nedostavení se do knížecího vojáka, trestá kníže oběšením,⁶⁾ nebo jím alespoň vyhrožuje, a není důvodu, proč bychom neměli věřit, že tato pohrůžka byla popř. i realizována.

Byl to kníže, který hrozí a kníže, který trestá. Když se dopouští válečné zrady v 11. století správce Bílinského hradu Prkoš, zrazuje především knížete Břetislava, který se mu za zradu mstí a nenalzáme

4) Na starou tradici korunovační poukazuje právem R. U r b á n e k, K české pověsti královské, str. 64: "Na starou tradici se dalo se zdarem navazovati a jí tak oživovati v rájmu dynastickém jen v tom, co již opravdu v lidu žilá. Síla obrozené tradice záležela hlavně v tom, že připojovala se k staršímu základu a na něm dále stavěla. Zcela nový obřad inthronizační...nebyl by u lidu našel takového ohlasu..." K významu inthronizačních obřadů srov. zvl. Jos. C i b u l k a, Korunovační řády, Praha 1934.

K tomu srov. i V. V a n ě ě k, Prvních tisíc let, Praha 1949, str. 88-89, který přijímá v podstatě názor Urbánkův na tradici Přemysla Otáče jako památku staré tradice o přechodu od pastevectví k rolnictví v české společnosti i vývoje Kalandrovy o starém magickém jádru pověsti o Otáči - zakladateli dynastie. Podobně tentýž v Počátky..., str. 30.

5) Naposledy k této problematice srov. F i a l a, Přemyslovská Čechy, zvl. str. 116-119, který výstilně charakterizuje výklad Kanovníka Vyšehradského o sv. Václavu jako dědici české země "za první domácí pokus o teoretické vyjádření pojmu českého národa a státu v rámci křesťanské ideologie. Ke kultu sv. Václava srov. i R. U r b á n e k, Svatý Václav a jeho úcta, Brno 1930.

K historickému vývoji feudálních monarchistických doktrín ve středověku podává naposled výtečný přehled K. G r z y b o w s k i, Historia doktryń politycznych i prawnych, Varšava 1967.

6) K o s m a s, Kronika česká, Praha 1950, str. 34. Srov. i V. V a n ě ě k, Počátky..., str. 34.

žádné doklady o tom, že by jeho potrestání bylo projednáváno jakýmkoliv, byť i jen primitivním soudem.⁷⁾ Znamé vyvraždění Vršovců ještě na počátku století 12., je kronikářem odůvodňováno především urážkou rodu, tj. zneuctěním někdy knížete Jaromíra, přičemž doba, kdy se to stalo, nehraje žádnou roli.⁸⁾ Zneuctění rodu se však musí smýt krví. Také ostatní obvinění mají vyhraněný ráz útoku proti příslušníkům rodu - neprokázaná účast na vražedném atentátu proti Břetislavovi, zneužití a uvedení v závislost knížete Bořivoje, stejně jako zrada Mutiny, ustanoveného správce země po dobu nepřítomnosti knížete. Aby pak charakter vyvraždění Vršovců, jako pozdního ještě projevu krevní rodové msty byl vyjádřen ještě přesvědčivěji, dává kníže vrahům odměnu.⁹⁾ Zřetelný původ trestu jako msty, dříve ještě kolektivní, nalézá tu své pokračování, přičemž je to kníže, kdo vystupuje jako stítel; on je to totiž, kdo je napaden, neboť on personifikuje novou společenskou organizaci - stát. Stará česká právní terminologie zřejmě vůbec ani neznala výraz trest v našem slova smyslu. Ještě na konci 15. stol., když chce Všehrd říci "trest", říká "pomsta"^{9a)} a vyhlásí-li zemští soudci náleze, podle kterého pachatele "v trestání beru", znamená to, že jej trestají žalářem. Potrestání zrady ať už skutečné či předpokládané nebo vykonstruované, je tedy především otázkou mocenskou, momentálně otázkou politické i mocenské (vojenské i hospodářské) převahy vládnoucího knížete. V období růstu a upevňování státu, kdy se právní obyčej teprve vytváří, tomu nemohlo být ani jinak. Právní povědomí trestnosti útoku proti panovníkovi však tu již nepochybně bylo, avšak v zárodečné formě a rozvíjení a upevňování tohoto povědomí bylo především závislé na vlastní síle knížecí moci. Tu se dostáváme ovšem k dalšímu poznatku.

Myšlenka, že vztažení ruky na knížete - pána země - je svrchovaně trestné, byla tedy v našem nejstarším trestním obyčejovém právu běžná. Dokládá to i zřejmě nepodložené a vykonstruované vyprávění Kosmovo o potrestání Duryňka, jehož čin odmítl kníže se slovy: "Já jsem směl zabít svého nepřítele, ale ty nikoli svého pána. Hřích, jímž jsi zhřešil, je větší než tpe, co lze nazvat hříchem."¹⁰⁾ Z uvedené věty, vlo-

7) Tamtéž, str. 92. K roku 1041 datuje Kosmas potrestání Prkoše oslepením, osekáním končetin a utopením v řece.

8) Tamtéž, str. 168.

9) Tamtéž.

9a) Srov. např. V š e h r d, *Knihy devatery, o právech země české*, ed. Jireček, Praha 1874, str. 289: "... bezhlavé jest a nekonalé každé právo, ve kterém se žádná vystěrbující pomsta neukládá..."

10) Tamtéž, str. 36. Kosmas měl ovšem pro tuto koncepci oporu. Dokazuje to pozoruhodný příspěvek k vlivu a vytváření církevních názorů na zradu či útok na panovníka u

žené do úst knížete, však přitom zaznívá zřetelná snaha o rozlišení dvou, jak bychom dnes řekli, skutkových podstat: zabití nepřítele v boji dvou knížat a atentát na život pána jeho služebníkem. V trestu, dle uvedené pověsti uloženém, se pak promítají staré představy o potrestání Jidášovy zraedy. Přesvědčivější důkaz pro naše mínění nalezneme snad v prameni věrohodnějším, v tzv. Kristiánově legendě. Po zavraždění Ludmily došlo dle Kristiána k potrestání vrahů a jejich synů, kteří byli "větším dílem postínáni."¹¹⁾ I když tu jde zřejmě o legendistickou nadsázku, zdá se být nepochybné, že je tu skryta představa o tom, že útok na příslušníka vládnoucího rodu má právo představitel tohoto rodu trestat jako útok na rod celý cestou krevní msty. Že tu nepochybně o krevní mstu jde, dosvědčuje trestání i potomků vrahů. (Je zajímavé, že ještě do 16.století přežil v šlechtickém právu trest stíhající nejen přímého pachatele, ale i jeho syny.) Stejný pramen vykládající o potrestání vrahů Václavových¹²⁾ nás přesvědčuje o tom, že se tu obráží reálné povědomí, že celý rod - rodina pachatele vraždy na knížeti se vystavuje stíhání uraženým knížecím rodem.

Protistátní trestné činy v počátcích feudálního státu vystupují tu tedy především jako útoky proti vládnoucímu rodu, jeho rodovým zájmům, v každém případě však jako konkrétní činy namířené proti určité osobě či osobám, nikoliv instituci, kupř. státu. Zájem rodu není tu ještě nahrazen státem, který je nanejvýš považován jen za soukromý objekt rodového vlastnictví.

A přece dochází v historickém vývoji k tomu, že se vyskytne okamžik, situace, kdy dochází k zobjektivizování předmětu útoku a kdy tu jako objekt trestného činu začíná vystupovat celá společnost konstituovaná ve stát, resp. vládnoucí třída, která jej reprezentuje. Je to zatím jen nezřetelný počátek, spíše tušený než zřejmý, ale bez jeho konstatování v samém počátku vývoje nemohli bychom pochopit jeho další osudy. Zločin zraedy země či panovníka objevuje se nám totiž, jak jsme

nás - Dušan Třeštík, Miscellanea k I. staroslovanské legendě o sv. Václavu: "Každý kdo povstává proti pánu svému, podoben jest Jidášovi.", ČČH, roč.XV, č.3, str.337 a d. Autor zároveň ukazuje na přímo univerzální tendenci k církevní ochraně panovníků v raném středověku. Trest, o jakém mluví chorvatské i německé prameny autorem uváděné, tj. zavěšení kameň na šíji a přepásání těla železem, koresponduje obdivuhodně s trestem, který na kvalifikovanou vraždu uvádějí Dekreta Břetislavova v podání Kosmově: "... ať je s rukama přikovanými k trupu vyvrhnu z království..." viz Prameny k dějinám státu a práva v Československu, Praha 1967, str.17.

11) P e k a ř, Nejstarší kronika česká, Praha 1903, str.176.

12) P e k a ř, Nejstarší kronika česká, str. 13. K tomu i k otázce tzv. velezraedy ve feudálním právu srov. Fr. G r a u s, "Über die sogenannte germanische Treue", Historica I., Praha 1959, zvl. str.116-117. Fr. Graus také zcela průkazně potvrdil neexistenci právního pojmu věrnosti pánu. Nepovažujeme proto za nutné se touto otázkou speciálně zabývat.

již ukázali, vždy jen při válečném tažení, při ohrožení země, nepřátelském vpádu. Tato skutečnost logicky vyplývá z procesu vytváření feudálního státu, resp. z přerůstání funkcí předstátní společnosti ve funkce státní.

Byl to nepochybně motiv obrany proti vnějšmu nepříteli, který vyvolával nejen sjednocování kmenů dosud roztříštěných a vytváření organizací, které již předznamenávaly vznik státu. Takto se objevila tzv. Sámova říše u západních Slovanů, a snad i tzv. Svaz šesti slovan-
ských kmenů na balkánském poloostrově. A byl to stejný motiv obrany, který vedl k tomu, že jen při válečném tažení vystupovaly kmeny jako jednotná nebo příbuzná etnická společenství.¹³⁾ Tuto myšlenku podporuje i postavení válečného kmenového náčelníka, od kterého je již jen krok ke kmenovému knížeti, krok, který však mohla uskutečnit jen společnost, ve které dozrály podmínky pro vznik feudálního výrobního způsobu. Neporušitelnost rodových vztahů předstátní společnosti dostává se v případě útoku z vnějšku na mnohem vyšší stupeň, útok směřuje již proti celému kmenovému sjednocení. Proto i pokus o zradu náčelníka stává se v skutku zradou obecných zájmů. Pachatel tím, že zrazuje osobu náčelníka, zrazuje zároveň i celou společnost. Nelze si představit, že by tato zrada mohla být spáchána při jiné příležitosti, než jakou byla válka. A tu dospíváme ke stejné paralele s poměry raně feudálního státu, ve kterém kníže jako představitel obecných zájmů státu vystupuje především při vojenských podnicích, kdy i stát se vynořuje jako obecná společenská organizace neredukovaná již jen na knížete a jeho družinný aparát. Proto se lze domnívat, že stejně jako ve společnosti prvobytně pospolné i v rané společnosti feudální počíná se vytváření pojmu trestnosti útoku proti panovníkovi i státu, ať již je nazýván zradou nebo urážkou panovníka, především při válečných taženích, a to jako válečná zrada.

Toto pojetí zrahy či urážky panovníka jako především zrahy válečné tvoří nejspíše odrazový můstek k odpoutání těchto deliktů od osoby panovníka směrem k jejich zobecnění v trestné činy proti feudálnímu státu vůbec. Zdá se, že u nás je tento vývoj úspěšně dovršen na počátku 12.století, kdy je podle našeho názoru vytvořen nejúspěšnější předcedent pro další vývoj těchto zobecňujících tendencí, kdy se poprvé podařilo panovníkovi, aby netrestal své odpůrce sám, a jako své nepřátele, aby je trestala celá země, jako nepřátele státu, kdy tedy

¹³⁾ Skutečnost, že v raně středověkém právu se kryje s počátkem politický zločin s útokem na panovníka, byla v literatuře již mnohokrát dokázána. Přesvědčivě shrnuje tyto poznatky pro oblast německého práva Rudolf H i s, Das Strafrecht des deutschen Mittelalters, II. Weimar 1935, str. 31. Příklady z oblasti západní Evropy přináší ve svém jinak tendenčním spise J.M. R i t t e r, Verrat und Untreue an Volk, Reich und Staat, Berlin 1942, str.5.

zájmy knížete a dynastie byly povýšeny na zájem obecný a kdy splývání pojmu stát - panovník se poprvé objevuje v převrácené podobě. Stát není ztotožňován s panovníkem, ale panovník je ztotožňován se státem.

Stát potom přestává být již jen roduvým vlastnictvím vládnoucí dynastie - panovník a jeho rod se dostávají do postavení objektů chráněných státem. Zároveň ovšem útok - zprotivení se panovníkovi, povstání proti němu - se stávají prakticky jediným způsobem, jak se může šlechta zbavit nepohodlného vládce.

III.

Cesta k tomuto důležitému zlomu nebyla lehká ani jednoduchá. Jejím hlavním motivem bylo odpoutání se od starších představ o moci panovnické jako moci roduvého náčelníka přemyslovského, aniž by tím byly ovšem dotčeny představy o patrimoniální moci knížete nad zemí. Při sledování těchto tendencí, nalézáme řadu zajímavých momentů, jak v oblasti ideologické, tak právní praxe, které přesvědčivě dokazují složitost i závislost tohoto vývoje na politické i třídní situaci ve feudální společnosti.

Je pozoruhodné, že první stopy pokusů o ideologický výklad či konstrukci panovnické moci nalézáme velmi záhy. Je jím podle našeho názoru známé místo v Kosmovi, ve kterém autor vkládá do úst Libuši varování lidu před mocí knížecí, přičemž argumentace je zde pravděpodobně úmyslně zesílena tím, že za autorku se prohlašuje legendární Libuše.¹⁴⁾

Stěží si můžeme představit názornější vyličení zvláštní situace o poměru velmožů ke knížeti. Ve chvíli volby je kníže v moci předáků, jestliže ho zvolí, jsou oni podrobeni jemu. O nějakých deigraciálních motivech či nárocích dynastie na trůn tu pochopitelně není ani potuchy. Srovnáme-li toto místo s líčením o mečem vynucené poslušnosti předáků, kteří se prohlašují na "ústa lidu", či historické anekdotě o vztahu panovníka a práva,¹⁵⁾ není pochyb, že musíme Kosmu považovat za

14) Kosmova kronika, Praha 1950, str. 22. K tomu srov. zvl. K. V a c e k, op.cit., R. U r b á n e k, České pověsti královské, kde je též upozornění na převzetí této pasáže z bible, viz První kniha Samuelova, Kapitola 8.

15) Kosmova Kronika česká, str.41: "My, kteří jsme ústa lidu a držíme ožnaný svých hodností, my ti odřikáme, protože ani nezáme, ani nechceme učiniti, co nařizuješ, vždyť ani naši otcové nic takového dříve nečinili. Hle, stojíme před tvými očima a raději skláníme své šíje pod tvým mečem, než pod nesnetitelným jhem roboty. Učín co chceš; neboť neposlechneme Tvého rozkazu. Tu kníže vzplanul strašným hněvem a vyskočil na zpuchřelý kmen, jenž tam v lese právě ležel, a vytasil meč, zvolal: "Lenochové a líných otců synové! Nejste-li polomuži neb tvorové, kteří nestojí ani za špinavou slupku z hrušky, dokažte skutky svá slova a zkuste, zda je lehčí skloniti šíje pod mečem či pode jhem roboty."

jednoho z prvních hlasatelů a propagátorů představ o nezávislém postavení knížete ve státě. Jeho aplikace bible na tvorbu teorie o postavení panovníka je tu zároveň vzácným (alespoň pro naše poměry) dokladem o vlivu církevní ideologie a pomoci, kterou poskytovala dynastii při upevňování feudálních pořádků. Je to tím zajímavější, že to činí staletí před tím, než církev akceptuje thomistickou koncepci o výlučném postavení panovníka ve státě a nadto v období, kdy autor, jako reprezentant církve by měl být spíše v opozici ke světské moci knížete.^{15a)}

Nakolik se ovšem tyto představy mohly projevit v politické praxi feudálního státu a jak se projeví ve vývoji či koncepci zkoumaného deliktu, můžeme se jen domýšlet. Naše nejstarší památky právní povahy totiž nikde delikt zraedy země či urážky panovníka neuvádějí, ač je nepochybné, že se tento delikt vyskytoval a nejen to, že byl i trestán.

Tím se dostáváme k dalšímu zajímavému faktu: jestliže totiž nebylo třeba nijak právo v tomto ohledu novelizovat, pak to může zároveň znamenat, že se mlčky uznávalo staré právo knížat trestat své politické protivníky jako osobní nepřátele.

Dokladů pro toto tvrzení máme dostatek. Tak je bílinský Prkoš oslepen a osekán na rukou a nohou (tedy vlastně čtvrcen) a utopen pro zradu Břetislavem r. 1041.¹⁶⁾ Předáci Kojata a Smil prchají před Vratislavem do ciziny r. 1068¹⁷⁾, ve sporu Vladislava a Bořivoje jsou přivrženci posledního stíhání konfiskacemi, oslepením, vyhnanstvím, Jan, syn Četův z rodu Vršovců, obviněný z vraždy Svatopluka, je potrestán utětím nosu a oslepením.¹⁸⁾ Privitan, vůdce odboje proti Vladislavovi je třikrát veden okolo tržiště katem s prašivým psem přivázaným na zádech, jsou mu uřaty vousy a je vyhnán ze země.¹⁹⁾

Vedle ideologické konstrukce panovnické moci byla pak dalším významným momentem a ideologickým stimulem trestně právní ochrany panovníka v našich českých poměrech raného feudalismu i ideologická konstrukce svatováclavská, odůvodňující především rodové dynastické nároky přemyslovské.²⁰⁾ Vývoj svatováclavského kultu od počátku 11. do po-

Tamtéž, str. 88-89: "Neboť ti, kdož spravují práva, nespravují se právy, protože právo, jak se obecně říká, má nos z vosku, a král má ruku železnou a dlouhou, aby ji mohl vztahovati kam mu libo."

K tomu srov. i V. V a n ě ě k, Prvních tisíc let, Praha 1949, str.150.

15a) K této problematice srov. zvláště Z. K a l a n d r a, České pohanství, Praha 1947, str.123 a n.

16) Tamtéž, str.92.

17) Srov. V. N o v o t n ý, České dějiny, I/8.2, Praha 1913, str.131.

18) Tamtéž, str.484.

19) Tamtéž. Srov. i St. Z h á ě ň a l, Jak vznikala staročeská šlechta, Brno 1930, str.51.

čátku 12.století souvisí zřejmě úzce s přechodem od zdůvodňování nároků na vládu motivy rodovými k odůvodnění božskému.²¹⁾ Není to ovšem mytický bůh, jež svěřuje knížeti či králi moc, ale v českých poměrech historické, skutečné kníže, které reprezentuje na nebesích český stát a rod přemyslovský, a je považováno za skutečného vlastníka - "dědice" země, kterou toliko propůjčuje svému rodovému nástupci. Tento ideologický převrat, který se projevil, podobně jako jinde v Evropě i v nastolovacích obřadech, které vlastně dávají králi, jde-li o korunovací, nižší kněžské svěcení, se projevil i v chápání právního řádu země, zemského míru, jehož garantem se stává svatý Václav.²²⁾ Zdaleka totiž neznamená výraz mír jen veřejnou správu, ale celý právní pořádek, bezpečnost, řádný výkon soudnictví.²³⁾ Porušení míru není tedy zásahem do veřejné správy, ale porušením veřejného pořádku vůbec a rušitel je považován za rušitele pokoje a řádu země. Odtud se také objevuje zřejmě podoba svatého Václava na pečeti zemského soudu, snad i prostřednictvím pečeti knížetí, jako předsedy soudu. Sv.Václav, tedy jako představitel zemského míru, zje symbolicky pohnaného k soudu.²⁴⁾

Zajímavé ovšem je, a zároveň příznačné pro realitu českého právního myšlení tohoto období, že útok proti knížeti či králi není nikde považován za sakrilegium - svatokrádež²⁵⁾ - ač útok vlastně směřuje proti vůli, resp. moci svatého, dočasně jen přenesené na vládnoucího knížete. Je jisté, že silnější než podobné ideologické konstrukce byla sama právní praxe, pro kterou byl rozhodujícím a určujícím útok namířený proti panovníkovi jako konkrétní osobě.

IV.

Až na několik, byť významných dokladů kronikářských, o jednotlivých případech potrestání útoku na knížete, pohybujeme se na nejisté

20) Srov. Zd. F i a l a, op. cit., zvl. str.118-119.

21) K významu teorie deigraciální srov. zvl. Jan B a s z k i e w i c z, Panstwo suwerene w feudalnej doktryne do poczatkow XVI. w., 1964, zvl. str.32 a n.

22) Zd. F i a l a, tamtéž.

23) Tamtéž; ztotožnění středověkého míru s veřejnou správou, tak jak činí autor, je zřejmým zjednodušením. Právní řád a pořádek i ve feudální společnosti zahrnuje vedle správy (pojem veřejná správa je tu zřejmým anachronismem) i celý systém práva, celou soudní praxi a proces aplikace práva vůbec.

24) Srov. k tomu V. B r a n d l, Staročeské zřízení soudní, Právník 1869, str.227.

25) V českém středověkém trestním právu se ovšem nesetkáváme s koncepcí, kterou dedukuje z úvodu Saského zrcadla Heinrich v. E i c k e n, Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung, Stuttgart und Berlin 1917, str.564, podle které lze z bož-

půdě právních ideologií. Chybějící důkaz pro naši konstrukci a zároveň také rozhodný doklad o dovršení procesu přebudování teorie patrimoniální v deigraciální, stejně jako o objektivizaci útoku proti panovníkovi nám přináší významné události na počátku 12. století za vlády Soběslavovy.

15.června 1130 bylo odhaleno rozsáhlé spiknutí proti knížeti Soběslavovi, osnované pražským biskupem Menhartem z iniciativy a ve prospěch knížete Břetislava.²⁶⁾ Spiklencům šlo o zavraždění hlavy státu, tedy typický případ deliktu označovaného později za crimen laese majestatis. Soběslav zjistil, že mezi bojovníky, kteří s ním táhli na válečnou výpravu, jsou dva vrazi, najatí k útoku na jeho život. Nechal je zadržet a protože si byl jist, že za nimi stojí mocnější zájmy, nechal je za přítomnosti šlechtických předáků vyslýchat. Vrazi při výslechu vypověděli, že je najali velmožové Miroslav a jeho bratr Stěpán. Kníže nechal oba obviněné v poutech převést do Prahy na Vyšehrad. Válečné tažení bylo přerušeno, shromážděná šlechta a bojovníci usedli na zvláštním zemském sjezdu - kolokviu - na Vyšehradě, urození i neurození, včetně duchovních a vyšehradských i pražských kanovníků, o celkovém počtu 3000 osob. Tomuto jistě reprezentativnímu shromáždění předložil pak kníže celý případ, a žádal pro sebe spravedlnost, dovolává se toho, že vládl spravedlivě a rozumně, a že nebylo žádného důvodu, který by zamýšlený atentát ospravedlňoval.

Z toho, co bylo zatím řečeno, je zřejmé, že sjezd tu plnil jasnou funkci soudní, a že žádaje spravedlnost, obracel se kníže vlastně k soudnímu orgánu.

Z řeči knížete, tak jak ji zachytil kanovník vyšehradský, jehož tvrzení je zřejmě hodnověrné, neboť byl osobním svědkem pojednávání celé záležitosti, vyplývá však fakt daleko pozoruhodnější. Kníže dovolává se spravedlnosti uvádí důvody, proč je tento útok proti němu zločinným, postrádající jakýkoli důvod. To nás vede k závěru, že snad v této době i v našich poměrech bylo uznáváno fakticky právo šlechty na branný odpor proti panovníkovi, který se zpronevěří svým povinností, tak jak tomu bylo i v okolních státech.²⁷⁾ Zdá se být nepochybné,

ského původu práva vyvodit i chápání trestného činu jako porušení božského míru, tedy bezbožnictví. Tyto názory se v jiné verzi objevily pak i u Jana ze Salisbury při definování útoku na hlavu státu jako sakrilegia; tamtéž, str.567.

26) K celé záležitosti srov. V. N o v o t n ý, České dějiny, I., č.2, str.608. Stejně tak Fr. H r u b ý, Církevní zřízení v Čechách a na Moravě, Praha 1917. Přesné vylíčení události viz u Kanovníka Vyšehradského, FRB II., str.208-212.

Soběslavský proces podrobil již, i když z jiných hledisek, rozboru J. S l a v í k, Vznik českého národa, Praha 1946, str.116-121, který jej nazývá prvním českým soudním procesem a správu kanovníka vyšehradského "první reportáží o českém soudním procesu."

27) Právo branného odporu vysvětluje H. C o n r a d, Deutsche Rechtsgeschichte, I., 1962, str.222 jako právo národa na odpor proti panovníkovi, který porušil právo: "Herr-

že kdyby takového obyčeje nebylo, nepronesl by kníže slova, která mu tak přesvědčivě připisuje kronikář.²⁸⁾ Tzv. právo odporovati královské moci nebylo ostatně nikdy a nikde formálně-právním zakotvením možnosti právního (soudního) postihu panovníka, tj. v tom smyslu, jak moderní republikánské ústavy zakotvují trestní odpovědnost presidentů. Ve své podstatě to bylo vždy jen uznání práva svépomoci - svémoci feudálů, tj. v raném feudalismu běžného způsobu obhajoby práv, ať již ve sféře majetkové či politické. Toto právo jeví se nám pak spíše zajištěním beztrestnosti při svémocném obhajování práva vůči moci královské, stejně jak to v době mimořádných událostí umožňovalo řádné opovědění.²⁹⁾

Je ovšem možné, že pronesení oné obhajoby knížecí moci mohlo být vedeno i dalšími motivy - útok byl zřejmý, kníže vítězně obhájil zcela nedávno český stát před útokem Lotharovým, dovolává se veřejného uznání své spravedlivé vlády, využíval procesu k podpoře vlastní politiky své vlády. Zároveň však nebyl tak dlouho u moci, aby nepociťoval potřebu podpory široké feudální veřejnosti. Tyto motivy vedly asi rovněž ke snaze zobjektivizovat celou záležitost.

Dalším důležitým poznatkem, který proces přináší, je široká veřejnost, kterou úmyslně kníže projednávanému případu dává. Nemáme zpráv, že by v době dřívější či vůbec někdy potom byl politický proces veden panovníkem s tak usilovnou snahou učinit z něj celostátní a snad celonárodní záležitost.

Kníže nevystupuje v procesu jako soudce, nýbrž žalobce, přichází k soudu jako uražený a pohání spiklence před soud, od kterého žádá spravedlnost, kterému odevzdává do rukou rozhodnutí pře. Úsilí zachovat obžalovací charakter procesu a maximální objektivnost řízení je zřejmé i z toho, že se kníže nepodílí osobně na výslechu, který vedou sami velmožové.

Najatí vrazi přiznali, že čin spáchat chtěli, ale vylouvali se, *scher und Volk waren in gleicher Weise dem Recht verpflichtet...Das Volk war nicht mehr verpflichtet, den ungerechten Herrscher an zu erkennen.*" Tamtéž srov. i příklady z německých právních knih i souhrn literatury. Ze starší literatury k právu branného odporu srov. zvl. K. K a d l e c, *Uherské ústavní dějiny*, Praha 1907. Obecnější závěry pak ve spise K. W o l z e n d o r f f, *Lehre vom Widerstandsrecht des Volkes gegen rechtswidrige Ausübung der Staatsgewalt*, Breslau, 1916, zvl. str.24 a n. Zajímavé podněty k chápání moci panovníka ve feudálních politických i právních doktrínách viz v díle H. F e h r, *Die Staatsauffassung*, Eikes v. Reggow, zvl.str.156 a d.

²⁸⁾ FRB II., str. 209: "O Bohemienses proceres et scutum Bohemicae terrae! Non laudo neque extollo me, sed veritatem dico: quando fui profugus, dei gratia ubique felix fui, et habui de hiis sufficienter, quae mihi necessaria fuerunt; nunc autem flens dico, vivente fratre meo et duce Wladislao neque scuto neque alia vi istum ducatum et honorem percepi, sed dei misericordia et electione fratrisque mei adhuc viventis vestri que omnium sum adeptus, hacque ratione et iustitia me iuste et rationabiliter arbitror possedisse."

²⁹⁾ Srov. k tomu F. K e r n, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter*, Leipzig 1814, str.275.

že jednali z příkazu svých pánů. Miroslavovi pak bylo přikázáno, aby odpovídal na žalobu knížete a otázky, které mu byly kládeny, se týkaly hlavně motivu činu - zda jednal ze zlosti, návozu jiných a kdo byl vůdcem spiknutí. Vyslýchaný přiznal svoji účast a označil jako hlavního organizátora knížete Břetislava a jako motiv své účasti pak slib, že bude odměněn náčelnictvím kraje nebo úřadem. Jako prostředník vystupoval jménem Břetislava pražský biskup Menhart.

Celý soud probíhal velmi rychle, svým charakterem i průběhem se zřejmě vymykal procesním obyčejům starého českého práva i obecného pojímání trestního práva.

Spiknutí bylo odhaleno 15.6. 1130, 18.6. byl kníže již v Praze, 20.6. se odbyval soud, ve dnech 21. až 23.6. byly vykonány tresty na spiklencích, Břetislav byl oslepen 30.6. Tedy od odhalení k potrestání včetně soudního řízení stačilo 14 dnů. To byl zřejmě nebývale rychlý průběh.

Neobvyklé byly však i jiné rysy procesu. Proces tu totiž především ztrácí svůj obvyklý soukromoprávní charakter. Pachatelé jsou uvězněni ještě před vynesením soudního nálezu, jsou mocí dopraveni před soud, Miroslavovi se přikazuje odpovídat na knížecí žalobu. To všechno zřetelně ukazuje na oficialitu řízení, na trestní stíhání zavedené v obecném zájmu, postrádající již soukromý charakter jinak obvyklý, připouštějící, aby pachatel byl osobně svobodný a nedotknutelný po celý průběh řízení, aby mohl, ale nemusel se dostavit k soudu, mohl ale nemusel odpovídat na žalobu. Je jisté, že výsady soukromožalobního procesu nepřiznávali svým politickým odpůrcům panovníci ani v dřívějších dobách, avšak nyní v tomto procesu, to není již kníže, kdo žaluje a trestá své odpůrce, ale sami velmožové - reprezentující celou českou feudální společnost - stát -, kteří mění útok proti panovníkovi v záležitost veřejného zájmu.

Zjišťujeme tu tedy zřejmý fakt, který je možno pozorovat i v jiných feudálních státech, že těžiště počátky oficiality trestního práva, počátky přeměny tohoto práva ze soukromého ve veřejné, nalézáme právě v oblasti trestných činů protistátních, v útocích proti panovníkovi. Uvážíme-li, jaký význam si ještě i v dobách prvních kodifikací zachoval soudní nálezný, jak ovlivňoval soudní praxi a právní řád, můžeme myslím právem pokládat tento "Soběslavův proces" za první počátek vývoje, který vedl k hlubokým změnám v chápání feudálního trestního práva a byl pak v podstatě ukončen až nástupem absolutismu.

Důležité poznatky však pro naše zkoumání nám přináší i krvavé tresty, vynesené nad účastníky spiknutí. Projevuje se v nich několik aspektů: úplnost a forma důkazu viny, společenské postavení pachatele, starší rodové přežitky.

Najatí vrazi, kteří se k úmyslu spáchat zločin přiznali, byli odsouzeni k oslepení, uřezání jazyka a rukou, k vpletení a vyzdvížení do kola. Zřejmě kumálace zostřujících opatření při uložení trestu smrti měla vedle odstrašujícího významu i smysl symbolický.³⁰⁾ Zřetelně můžeme pozorovat tento rys při osekávání údů a vyřezání jazyka. Ruce to totiž byly, které hodlali vztáhnout na svého pána, jazyk to byl, který - jako u zrádců - byl "rozdvojen", když klamali svého knížete, sloužící mu ve vojaku a připravující mu zároveň úkladnou smrt. Nelze neponechat bez povšimnutí ani skutečnost, že soud neuznal obranu obou vrahů, vycházející z toho, že jednali jako služebníci svých pánů. Těžko ovšem rozhodnout, zda to byla obecná zásada domácího práva či precedent vytvořený ad hoc, který se ovšem odlišoval od římskoprávního chápání odpovědnosti pána a otroka.³¹⁾

Symbolické bylo potrestání i Miroslava a Střezimíra. Oběma byly osekány údý, což vlastně bylo čtvrcení, s kterým se setkáváme ještě v 16. století v zemském právu a které se běžně praktikuje jako trest pro útok proti panovníkovi hluboko do 18. století. Zmínili jsme ostatně již trest uložený Břetislavem r. 1040 za válečnou zradu Prkošovi. Je to téměř tentýž trest, jaký je ukládán v tomto případě: oslepení, osekání údů, namísto lámání kolem byl však tehdy pachatel utopen. Trest osekávání - čtvrcení měl tedy v českých zemích svou starou tradici. I zde roztržení těla pachatele, symbolicky vyjadřuje rozpolcenost jeho mysli a činů jako zrádce. Zostřující tresty však u obou pachatelů - velmožů - už nebyly pravděpodobně s ohledem na jejich společenské postavení aplikovány.

U pachatelů ostatních, kde důkaz se zřejmě nepodařilo provést úplně, byli tito odkázáni "k soudu", přičemž zřejmě tímto soudem byl míněn důkaz ordálem - boží soud. Křivosud, Vacemil a Jindřich podstoupili důkaz neviny chůzí po rozžhavených radlicích, avšak bez úspěchu. 23. července byli proto veřejně popraveni stětím sekerou. Jejich případ dokazuje přesvědčivě, že soud byl veden objektivně, obviněným byly poskytnuty možnosti obhajoby či důkazu neviny. Připuštění ordálu jeví se tu v procesu vedeném z veřejného zájmu jako reziduum soukromožalobních zásad, čemuž nasvědčuje i oddělení procesu s nimi od ostatních i trest, který je pouhým stětím.

Přípravné jednání spolupachatelství i návod jsou považovány za stejně trestné. Zda pachatele postihly i další tresty např. konfiskace majetku, říci nemůžeme.

³⁰⁾ K symbolice tohoto trestu srov. J. M. R i t t e r, op.cit. str. 166.

³¹⁾ K tomu srov. svl. Th. M o m m s e n, Römische Strafrecht, Berlin, 1955, svl. str. 80 a n.

Zvláštním případem, kdy pachatel nebyl souzen, ale byl přesto potrestán oslepením, byl hlavní původce spiknutí, kníže Břetislav. Vše nasvědčuje tomu, že stejně jako v podobných případech v knížecím rodu Přemyslovců, byla vina příslušníka rodu, který se vzbouřil proti moci vládnoucího - pražského knížete - posuzována především jako rodinná záležitost a trest či milost záležely zcela na volné úvaze vládnoucího knížete.³²⁾ Trest oslepení, hojně používaný proti politickým odpůrcům, byl užíván i proti soupeřům o knížecí stolec pražský, stejně jako mírnější trest, vyhnanství či uvěznění. Účelem všech těchto trestů bylo především vyloučení protivníků z politického života, jejich politická diskvalifikace, přičemž však neměly zneucťující charakter jako jiné tresty užívané proti politickým protivníkům z řad velmožů.

Další významný protivník Soběslavův, pražský biskup Menhart, se odpovídal před soudem církevním a definitivní očištění se mu podařilo dosáhnout až po třech letech před arcibiskupskou synodou v Mohuči r. 1133.

Uzavíráme-li rozbor a hodnocení významného procesu Soběslavova, nemůžeme se nezmínit ještě o jedné důležité okolnosti a širším historickém kontextu, ve kterém probíhal.

Soud, který podstoupil Soběslav se svými vnitřními nepřáteli, zdá se totiž být obdobou "božího soudu", který podstoupil při ochraně suverenity a nezávislosti českého státu v bitvě u Chlumce r. 1128 s Lotarem.³³⁾ Tam se poprvé podařilo knížeti dokázat, že nebojuje za svou osobu, ale za svou zem, že jeho spor je vlastně sporem všech Čechů - čeledi svatého Václava, jehož je jen zástupcem. Boj za státní suverenitu byl tu tedy zároveň bojem za nezávislost knížecí moci. Není jistě náhodné, a svědčí o politické prozíravosti Soběslavově, že stejným způsobem se mu podařilo po dvou letech od Chlumce odosobnit knížecí moc a povýšit její ochranu na zájem celostátní i uvnitř země.

Jaký ohlas měly události na počátku 12.století na vývoj trestání útoků proti panovníkovi, může však ukázat jen další rozbor složitých poměrů politických i právních, zejména pak vlivů ideologických v dalších stoletích.

V.

Náš výklad o následujícím vývoji nemůže nechat nepovšimnuty ně-

³²⁾ Ke starým kořenům msty rodinné, resp. rodové, prováděné rodovými náčelníky nad rodovými příslušníky, srov. V. V a n ě ě k, Základy právního postavení klášterů ..., č.II., Praha 1937, str.26.

³³⁾ Srov. V. N o v o t n ý, České dějiny, I., II., str.577 a n.

kteřé základní vývojové zákonitosti. Na prvním místě je to rozvoj a upevnění panovnické moci, dosahující definitivního výrazu v hodnosti královské i v postupném uvolňování na německé říši. Zároveň ovšem je růst královské moci provázen i sílením šlechty, která potom koncem 13. století, v době hlubokého úpadku nejen královské moci, ale státní vůbec, vystupuje již jako samozřejmý reprezentant státu a jeho mluvčí.³⁴⁾ Dalším a neméně významným prvkem při zkoumání našeho problému jsou vlivy ideologické, ať již domácí, či zahraniční, jejichž působení můžeme u nás rovněž zjistit.

Pozorujeme-li delikt urážky panovníka v období vlády posledních Přemyslovců, tedy zejména v 2. polovině 13. století, pak se neubráníme dojmu, že vlastní vývoj deliktu nepostoupil, že byl v podstatě uzavřen procesem soběslavským. V rozsahu ochrany panovníka i v intenzitě této ochrany nenalzááme totiž žádnou změnu, resp. nemáme doklady o tom, že by vůbec nějaké takové změny nastaly. Jinak tomu, jak se zdá, bylo s vnější podobou deliktu, kterou mu vtiskovala vůle panovníků. Trestné útoky proti králi stávaly se otevřeně čím dále tím více záležitostí politickou a jejich trestnost byla stejně jako dřívě podmíněna nejen politickou silou panovníka, ale i politickou mocí a postavením delikventů - šlechticů - vůči královské moci. Tím se znovu dostáváme k otázce již výše položené - jak je tomu s předpokládanou neexistencí tzv. práva branného odporu proti králi? Mají pravdu ti, kteří tvrdí, že *ius resistendi et contradicendi* v našich právních dějinách nikdy neplatilo? Nebo můžeme dopřát sluchu názoru historika, dle kterého např. odboj Vítkovců proti Přemyslu Otakarovi byl "revolta mocné skupiny panské, obhajující patrně počínání své obvyklým ve středověku právem odporu proti panovníkovi"?³⁵⁾ Stejně jako i jiné politická práva a výsady, ať již středověké, či ty, jež přineslo až vítězství buržoazních revolucí, bylo nepochybně i právo branného odporu spíše zakotvením politického zisku, potvrzením výsady, o níž sice bylo již dříve usilováno, která byla již většinou vládnoucí třídy považována za nepochybnou, z které však teprve souhlas krále, jakkoliv snad formální, či vynucený, učinil ústavní právo, kterého se mohla šlechta dovolávat. Může tedy pouhý fakt, že nenalzááme právní vyjádření práva branného odporu dokazovat, že povědomí o něm neexistovalo v českém prostředí vůbec? Není to spíše jen důkaz, že v našich podmínkách převaha šlechty nad panovníkem nenabyla takové intenzity, aby si potvrzení tohoto práva vynutila? "Právo" branného odporu, ač oficiálně nepotvrzené, mohlo

34) K tomu srov. přesvědčivé zjištění J. Š u s t y, *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví*, Praha, 1917, str. 220, který ve vystoupení šlechty při uzavírání obecného landrýfu vidí již důkaz toho, že je ona jako státoprávní činitel a reprezentant státu.

35) Tamtéž, str. 216.

tedy fungovat, pokud vůbec existovalo, jen jako ideologická představa o tom, že tyran přestává být pánem, kterého je třeba poslouchat, zcela v duchu známé zásady "rex eris si recte egeris". Stoupající odpor šlechty proti vnitřní i zahraniční politice dynastie, který vyvrcholil známým odporem proti Přemyslu Otakarovi by nepochybně mohl za normálních podmínek vést k vynucení tohoto práva, tak, jak se to stalo v Uhrách, Polsku, Švédsku, Dánsku, království Aragonském.³⁶⁾ Smrt krále a ještě více snad pozdější okupace českého státu a ohrožení základů jeho existence sehrály svou úlohu. Nebylo ostatně komu předkládat požadavky a restaurace královské moci osobou krále Václava II. jeví se spíše jako jediné východisko k záchraně státu, království a tedy i šlechty. Politickému konfliktu s Vítkovci a Závišem dovedli pak Václav a jeho rádce dodat ráz, který umožnil střetnutí obratně izolovat od zájmů ostatní šlechty království.³⁷⁾

Ideologické konstrukce o právu na povstání proti nehodnému pánu byly dobře známy i v českém prostředí 13. a 14. století. Jejich rozvíjení přinesly zřejmě spory mezi německým císařem a papežem, mezi státem (králem) a církví (biskupy) ve Francii a Anglii. Církev ve snaze zlomit odpor světských vládců proti papežské vládě byla nucena vytvářet koncepce, které nebezpečně oslabovaly státní moc, ideologicky posilovaly její protivníky a ve svých důsledcích i protivníky feudalismu vůbec.

V dějinách církve můžeme sledovat přímo systematické úsilí o tvorbu teorií, oslabujících moc panovníků, resp. teorií, které měly vést k utužení závislosti reprezentantů světské moci na papežské kúrii.³⁸⁾ Myšlenka suverenity lidu, na který je budován Defensor Pacis Marsilia z Pařovy, vyústila rovněž ve formulaci práva koncilu sesadit nehodného papeže, což je vlastně jen novou variantou úvah o možnosti odporu vůči nehodnému pánu a našla oživení i v dalších dílech.³⁹⁾

Koncepce oprávněnosti vraždy tyrana byla značně rozšířena pod vlivem Tomáše Akvinského (i když v jeho díle samém není výslovně obsažena) i děl legistů a scholastiků konce 14. století a hromadně interpretována i jeho komentátory, zvláště pak kardinálem Cajetánem (Thomas

³⁶⁾ K. W o l z e n d o r f f, op.cit. K-antickým kořenům těchto představ srov. G r z y b o w s k i, Historia doktryń politycznych i prawnych, Varšava 1967.

³⁷⁾ J. Š u s t a, tamtéž, str.224 a jeho speciální studie "Záviš z Falkenštejna" ČČH, I., 1895. Jinak Kronika sbraslavská, překl. J.B. Nováka, v ed.V. Novotného, Praha 1905.

³⁸⁾ Srov. zvl. Paul G e n n r i c h, Die Staats- und Kirchenlehre Johanna von Salisbury, Gotha, 1894, zvl.str.31-32. Jinak D o e n n i g e s, Acta henrici VII., Berlin 1939, II., str. 187 a n. Z literatury srov.zvl. F. Z e c h b a u e r, Das Mittelalterliche Strafrecht Siziliens, Berlin 1908.

³⁹⁾ K. W o l z e n d o r f f, op. cit. str.7 ad.

de Vio). Systematicky byla tato ideologická koncepce rozpracována Jeanem Petitem ve spojitosti s vraždou Ludvíka Orleánského a jeho učení bylo jako kacířství odmítnuto kostnickým koncilem⁴⁰⁾, neboť dávalo bez dalšího poddanému právo rozhodovat o smrti panovníka. A tu také nalézáme nejen časový, ale i věcný kontakt mezi rozvojem myšlenky prakticky celoevropské a konkrétním vývojem českým. Pod formulací beztrestnosti odstranění nehodného vládce - tyрана, ať se tak stane již povstáním či vraždou, skrývá se myšlenka zásadně nová a moderní - myšlenka o podřízenosti panovníka vůči "lidu", ať již jím je za feudalismu šlechta, či šlechta a měšťanstvo, či vůbec celá národní pospolitost, tak jak k tomu došlo v českých poměrech za husitství. Svým způsobem přináší tedy tato koncepce i myšlenku o suverenitě lidu a národa vůči králi. Nelze tedy nevidět, že právě zde se rodily koncepce, které ukazovaly cestu k překonání feudální monarchistické formy vlády formou republikánskou, pro které byl starý Řím a městské státy feudální vítanými vzory.^{40a)}

VI.

Není pochyb o tom, že tyto tendence byly dobře známy u nás, když v první polovině 14. století došlo k velkorysému pokusu o zakotvení právní ochrany královského majestátu v připravované osnově Karlova zákoníku.⁴¹⁾ Vzhledem k tomu, že ovšem *Majestas Carolina* byla jen návrhem zákoníka a to zákoníkem odmítnutým českou šlechtou, má i naše zkou-

40) Tamtéž, str. 9 - 13.

40a) Podnětné myšlenky o souvislostech tohoto moderního již pro středověk myšlení s italskou renesancí zvláště v českých poměrech, přináší práce E. W i n t e r a, *Früh-humanismus*, Berlin 1964. K tomu srov. i důležitá upozornění V. Vaněčka v anotaci Wintorova díla v PHS 12., str. 261, kterých využil i autor této stati.

41) Z rozsáhlé literatury srov. zvl. Jos. H o b z e k, *Majestas Carolina a římské právo*, Praha 1931, Jos. M a r k o v, *České žalobní formuláře a reformy Přemysla Otakara II. a Karla IV.*, Bratislava 1936, Th. S a t u r n í k, *Majestas Carolina a její vliv na české právo obyčejové*, Sborník věd státních a právních, roč. 1948, str. 5-17, T. T a r a n o v s k í, *Majestas Carolina i Dušanov zákoník*, 1933, E. W e r u n s k í, *Die Majestas Karolina*, *Zschrft. der Savigní Stiftung für Rechtsgeschichte*, germ. Abt. IX., 1888, str. 64-103. V. V a n ě ě k, "Ordo iudicii terrae a jeho pořadí, v právních památkách českých", Sborník věd státních a právních, č. 42 (1942), str. 150-171, J. V e s e l ý, "Majestas Carolina a Ordo iudicii terrae", Sborník věd státních a právních č. 48 (1948), str. 18 - 32, G. B. S a n ě u k, "Český zemský zákoník "Majestas Carolina" (1355) jako historický pramen pro studium počátků českého národního státu", *Sovětská věda - Historie*, 1952, č. 3, str. 361-370.

V. V a n ě ě k, *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*, Praha 1967, str. 103-107.

J. K e j ř, *Počátky dvorského soudu*, *Rozpravy ČSAV*, roč. 66, seš. 4.

V. V a n ě ě k, *Bartolovská pověst v Čechách*, PHS VI., 1960.

Thea B u y k e n, *Das römische Recht in den Constitutionen von Melfi*, Köln 1960.

mání tohoto dokumentu jen význam pro ujasnění celkového pohledu na vývoj ideologických konstrukcí panovnické moci a její ochrany. Pro poznání vlastního vývoje deliktu v právním řádu českého státu ve 14. století mohou mít naše poznatky význam jen relativní.

Nelze v této souvislosti zároveň ani opomenout skutečnost, že oproti tendencím směřujícím k oslabení královské autority, tak jak se jevíly v ideologiích odůvodňujících právo na odpor proti panovníkovi, dostala naopak i ochrana královské moci mocný impuls. Odpor Roberta Sicilského proti Jindřichovi VII. vedl k novým formulacím deliktu urážky císařského majestátu. Trest za útok proti císařské důstojnosti zahrnoval vedle ztráty hodností, práv majetkových i prohlášení za odbojníka a zrádce, nepřítele říše, dále trest vyhnanství a v případě návratu ztrátu hrdla. Zároveň stíhal pokutami veřejnou či tajnou podporu delikventa. Je pochopitelné, že od ochrany moci císařské byl jen krok k formulaci ochrany moci královské a deliktu urážky krále. V poměrech českých byl nadto celý spor dobře znám a sledován a měl v kruzích blízkých panovnickému dvoru i značný ohlas.⁴²⁾

Přesto ovšem sebeusilovnější snahy o případnou novou formulaci narážely na nepřekonatelnou překážku, kterou byla politická a hospodářská moc šlechty. Proto i formulace *Majestas Carolina* nemohly být než opatrným lavírováním mezi přáním krále a obavami před odporem feudálů, který se nakonec ukázal také jako rozhodující činitel, který přivodil nezdar celého zákonodárského díla.

Z tohoto hlediska zdá se být důležité poznání, že autoři se hned v počátcích návrhu zákoníka - v jeho úvodu - snaží o zdůvodnění nutnosti panovnické moci a podávají výklad o jejím původu a poslání. Jejich konstrukce není ovšem původní a opírá se o sicilské konstituce Fridricha II.⁴³⁾, avšak zajímavá je skutečnost, že považují vůbec za nutné, se k takovému zdůvodnění uchýlit. Je to jen snaha o ideové upevnění královské moci, kterou můžeme u Karla vzhledem k jeho cílevědomé politice předpokládat? Nebo snad vůbec pokus o počátek nové tradice, nové dynastie s dalekosáhlými ambicemi? V každém případě tu nalézáme důležitý pokus o racionální (nikoliv božské) zdůvodnění nutnosti existence královské moci.

Odmyslíme-li si náboženské zabarvení výkladu o původu nesváru mezi lidmi a zvláště pak o původu lakomství, loupeží a zlodějství, do-

42) Přesvědčivým dokladem zdá se být pečlivost, s jakou je pozorován a zaznamenán právníky věrně vývoj a zakončení sporu mezi Jindřichem VII. a Robertem Sicilským ve Zbraslavské kronice, zvl.str.361-367, kap. CXVII a CXVIX.

43) Na tuto skutečnost poprvé upozornil a provedl srovnání E. W e r u n s k i , *Die Majestas Karolina*, str.68, jinak viz Jos. H o b z e k, *Majestas Carolina a římské právo*, str. 5-7.

stáváme jako jeho jádro poučení, že to byl především vznik soukromého vlastnictví, který vedl k touze po bohatství a tedy i k hminěným trestným činům. Výklad o tom, že původně bylo de iure naturae vlastnictví nad věcmi (rerum dominia) obecné, je stejně jako výklad o původu moci panovnické opřen o sicilské konstituce a ovlivněn glosátorskou teorií o právu přirozeném. A v této "roztržitosti" lidské společnosti, jak překládá latinský text autor staročeské verše, je hlavní odůvodnění nutnosti existence královské moci: bez krále, stojícího nad společností, by tato nevybředla ze vzájemných rozporů.

Další pozoruhodnou skutečností je, že postavení panovníka tu není konstruováno nad státem či společností a božský původ královské moci je stavěn až na místo druhé. Tak např. již v čl. 3 Úvodu jsou nejprve jako důvod vzniku či existence panovnické moci uváděny příšiny společenské, na druhém místě pak až "divinae provisionis"⁴⁴⁾. Výslovně také se právo krále na uspořádání právního řádu v zemi, tak jak je formulováno v čl. 4 opírá nejprve o zákonné dědictví země, jež vystihuje správně český překlad jako "přirozený nápad", ke kterému došlo ovšem "deo propitio".⁴⁵⁾ Tato zjevná opatrnost při formulování povahy královské moci, jevící se ostatně i při zdůvodňování vlastního kodifikačního podniku (máme na mysli např. zdůrazňování, že nejde jen o práva nová, ale i stará - "leges non solum novas ... etiam antiquas plurimas ..." ⁴⁶⁾ i zdůrazňování obecného zájmu koruny a jednotlivých šlechticů na právní jistotě, kterou měl zákoník přinášet, projevila se výrazně i při formulacích urážky královské moci.

Nejprve se setkáváme s urážkou majestátu v rubrice III. De haereticis.⁴⁷⁾ Herese a sektářství jsou považovány za veřejný delikt (crimen publicum), jehož pachatelé mají býti vyhledáváni úřední mocí, tedy z úřední povinnosti a předávání pak k vyšetření církevním činitelům. Pro nás je podstatné to, že delikt urážky majestátu je považován na rozdíl od ostatní masy deliktů za veřejnoprávní trestný čin, tedy za útok proti celé společnosti či státu, jehož je panovník představitelem, že se tedy objektivizuje a že na jeho stíhání a potrestání se předpokládá zájem celé společnosti, což je formálně vyjádřeno i oficialitou stíhání a vyhledávání pachatele. Tak nás hned první setkání s tímto

44) "Unde ipsa rerum necessitate cogente nec minus divinae provisionis instinctu, principes gentium sunt creati", AČ III., str.69.

45) Tamtéž: "Sicque deo propitio regno nostro Boemiae nobis successione legitima devoluto ..."

46) K tomu srov. E. F e r u n s k í, op.cit. str.70. K tomu rovněž i K. M a l ý, K českému trestnímu právu 15. - 16.století, Rozpravy ČSAV, 1962, seš.4, roč.72, str.60-62.

47) AČ III., str.77.

deliktem v první polovině 14. století utvrzuje v tezi, kterou jsme vyslovili při rozboru raných forem stíhání deliktu proti panovníkovi - že totiž v deliktu *crimen laese majestatis* jde o prvý základní průlom do feudální soukromoprávní koncepce trestního práva směrem k jeho přeměně v právo veřejné. Tresty za kacířství, o kterých se mluví v následujících člancích by nás nemusely zajímat, kdyby v nich nebyla nápadná shoda s pozdějšími tresty za urážku majestátu: v rubr. III trest smrti, v rubr. V konfiskace majetku přechováváčů a trest vyhnanství.⁴⁸⁾

Výslovně je trest za *crimen laese majestatis* v rubrice VI., *De terris et urbibus ad regium demanium seu mensam spectantibus non alienandis*⁴⁹⁾. Výprose hradu a měst, prohlášených v zákoníku za neodcizitelné je prohlášen za zjevného nepřítel království, zrádce a pachatele urážky majestátu⁵⁰⁾. Stíhá jej konfiskace jmění, a trest smrti. Také v tomto případě se tedy pachatel dopouští urážky majestátu krále nepřímo tím, že ohrožuje obecný zájem státu. Trestného činu dopouští se pachatel již skutkem samým, *ipso facto*, stejně jako v rubrice IX držitelé hradů, kteří by je po smrti krále vydali jinému uchazeči, než jeho pravoplatnému nástupci, a kterým se hrozí trestem infamie, věčnou ztrátou "důstojenství, úřadu a cti."⁵¹⁾

Stálý konflikt mezi snahou o povznesení panovnické moci a jejím skutečným postavením v české společnosti 14. století se projevuje výrazně i v rubrice XLII. *De citationibus contra regem*. V textu se zdůrazňuje, že panovník je sice dle lidského práva *legibus solutus*, že však s ohledem na starý obyčej, zachovávaný jeho královskými předchůdci, "je k právům zemským zavázán" a musí prostřednictvím svých úředníků odpovídat na žaloby i podrobit se soudnímu nálezu, rozumí se v soukromých majetkových záležitostech.⁵²⁾

Panovník nestojí v popředí právní ochrany ani dalšího deliktu, kterým je dokonce prozrazení státního tajemství zahraničnímu nepříteli, tedy deliktu špionáže. Zrádce tu není prohlašován za nepřítel krále, ale vlasti. Trest ovšem, konfiskace jmění a ztráta hrdla ho postihuje stejně jako pachatele urážky majestátu.⁵³⁾

⁴⁸⁾ AČ III., str. 81: "... bonis eorum omnibus confiscatis, relegandos a regno predicto in perpetuum esse censemus."

⁴⁹⁾ AČ III., str. 81-85.

⁵⁰⁾ AČ III., str. 84: "... velut manifestus reipublicae dissipator, regnique Boemiae semulator et proditor, poenas omnes criminis laesae majestatis ipso facto se noverit insurrexisse."

⁵¹⁾ AČ III., str. 88: "De obitu regis et officio successoris".

⁵²⁾ AČ III., 128.

⁵³⁾ AČ III., str. 131 "De Boemis servientibus extraneis dominis."

Jen jedno jediné další místo *Majestas Carolina* mluví o deliktu *crimen laese majestatis* a i tu jen mimochodem⁵⁴⁾. V ustanovení obsaženém v rubrice LXXXVIII. *Sequitur de duello* připouští zákoník s výslovným odvoláním na starší právní obyčej tři případy, kdy bylo možno poňnat někoho na soudní souboj: 1. pro zradu, 2. pro podniknutí úkladu proti králi, jeho životu a zdraví nebo příslušníkům jeho rodu, 3. úklady proti jednotě země a jejím pevnostem. Zákon mluví tu o královně, synech, dcerách, bratřích a sestřích "et aliorum omnium descendentium ex stirpe regali". I tu lze nalézt analogii s fridrichovským zákonodárstvím.⁵⁵⁾ Z úvodu článku je zřejmé, že se tu sleduje obecná tendence omezit souboje (jen omylem překládá staročeský překladatel výraz "limitare" obsažený v originále jako "rozšířiti") jen na nejtěžší delikty proti státu, přičemž je podstatné, že i tu se klade delikt zrahy výše než urážka majestátu.

"Zrada" v tomto smyslu kryje se nepochybně se starším pojmem nevěry, který zná *Kniha Rožberská* a uvádí jej ve dvou člancích - 129 a 130.^{55a)} V obou případech jde ovšem ne o zradu ve smyslu politického deliktu, tj. veřejnoprávního, ale o zradu na soukromé osobě, které byl pachatel povinen věrností, nejspíše v důsledku soukromého závazku. Připouštěním souboje jako způsobu soudního řešení deliktu "hanění" - nařčení pro zradu (nevěru) hlásí se *Majestas Carolina* především ke starým právním obyčejům, které konečně jsou zachyceny i v *Knize Rožberské*. Důvod, který vedl k zařazení tohoto případu, je tedy spíše v tradici než v bezprostřední souvislosti s politickým obsahem dalších deliktů, namířených proti panovníkovi a jeho rodině.^{55b)} Možná ovšem, že tu jde i o pekus nové koncepce deliktu nevěry - zrahy - v nových podmínkách a k novým cílům.

Závěrem lze tedy naše zkoumání *Majestatis Carolinae* uzavřít zjištěním, že přes tendence k posílení královské moci, neodvažují se auto-

54) AČ III., str.155.

55) V *landfrýdu* z r.1235 (*Monumenta Germaniae Cons.* 2, 246, tit.24) mluví se rovněž o vyzvání na souboj pro *crimen laese majestatis*: "Item quicumque impunitur ab alio provocatus ad duellum pro crimine laese majestatis....", přičemž trestem je zbavení cti a všech práv.

55a) Srov. *Kniha Rožberská*, ed. V.Brandl, Praha 1872. K pojmu zrahy - nevěry i údajného pojmu "zrahy" v textu *Knihy Rožberské* srov. výklad editora v Úvodu na str.25 - 26 a zvl. na str.133 v *Glosách* pod heslem Zrada. K vývoji deliktu zrahy jako zprvu každého nepřátelského jednání vůči druhé osobě srov. R. H i s, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters*, Weimar 1937, str.31-32. K použití soudního souboje i jako prostředku k důkazu "nevěry" viz i J o s. M a r k o v, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního zřízení XII.-XVII. stol.*, Praha 1967, str.170, kde uvádí existenci tohoto způsobu i v oblasti práva anglo-normanského.

55b) Jen omylem tu myslím stotožňuje J o s. M a r k o v, op.cit., str. 115-116 pojem nevěry, tak jak jej zná *Kniha Rožberská*, s dalšími delikty, které autoři *Majestatis Carolinae* dále uvádějí.

Při zákona vybudovat speciální delikt k ochraně majestátu krále a vypočítat jeho zvláštní znaky jako samostatného trestného činu. Ve všech uvedených případech se o crimen laese majestatis mluví sice jako o věci samozřejmé, jejíž nutnost i existenci však zákonodárce neváhá zdůvodňovat obecnými poukazy na ius humanum či staré obyčeje. Jan v jedné jediné zmínce je to panovník a jeho rodina či rod, který je caráněn před útoky na život, zdraví a důstojnost, a to ve formě ovlivněné zřejmě starou konstrukcí římskou.

Upozornili jsme již několikrát na jeden z možných důvodů této právní koncepce, vyplývající v podstatě ještě z omezené moci panovnické, a z prastarých kořenů postavení krále, které nebylo jen výsledkem politické a hospodářské síly krále a šlechty.

Je tu však nicméně i další možnost, se kterou je třeba počítat. Při rozboru feudálních zákoníků, zvláště raného období se setkáváme totiž běžně s tím, že zásady obecně v praxi používané, nepochybné, či ty, které nemají nebo nemohou být měněny, se prostě v textech neuvádějí. Přestože je samozřejmě podstatný rozdíl mezi kasuistikou raně feudálních zákoníků a vybroušenou formou jakou má Majestas Carolina, nelze nevidět, že i zamýšlený Karlův zákoník neměl mít zdaleka povahu výlučnou. Obecně řečeno, místa hovořící o urážce majestátu mohou být považována za cenný důkaz existence tohoto deliktu v době Karlově, stejně tak jako za důkaz starých kořenů tohoto trestného činu, jehož uplatňování v době minulé za slabého krále Jana bylo téměř nemožné. Největší přínos však lze spatřovat v tom, že individualizace útoků proti státu a feudální společnosti zcela jasně v návrhu zákoníka převažuje. To, co bylo dříve základním znakem každého deliktu proti státu, t.j. jeho personalita, že byl vždy považován především jen za útok proti určité osobě - knížeti - králi, nyní již mizí úplně. V pojetí navrhovaného Karlova zákoníku se oddělují důsledně útoky proti panovníkovi a státu. Pokud se někde zahrnují pod pojem urážky majestátu, pak jen potud, aby byl názorněji vyjádřen trest či zdůrazněn stupeň nebezpečnosti deliktu.

VII.

Zdá se, že důvody, které zabránily realizaci Majestas Carolina, byly tak hluboké, že znamenaly i vývoj vztahů mezi královskou mocí a vytvářející se opozicí, jež měla již znaky opozice královské.⁵⁶⁾ Výjimečný doklad pro tuto situaci za nástupce Karlova nalézáme ve spisku

⁵⁶⁾ Srov. K. M a l ý, K tzv. problému centralizující se monarchie, Právník č. 7/1960.

nazvaném "Knížky o hře šachové"⁵⁷⁾. Ač dosud téměř nepovšimnutý pramen je tento spisek výjimečným důkazem existence a snad i růstu kritických nálad vůči královské moci mezi panstvem, nerozhodno, zda způsobených a ovlivněných mocenskými ambicemi velmožů, skutečnými či domnělými křivdami nebo snad výrazem obecného názoru na královskou moc v předhusitských Čechách.

V "Knížkách" je podávána sžiravá kritika panování krále Václava v duchu i tendencích šlechtické opozice. Spisek se otevřeně hlásí k charakteru politického pamfletu a naznačuje, že mluví v podobenstvích - "Múďří málo slyšíce mohou se většého domysliti." Že tímto "větším" je ostrá kritika krále je zřejmé. V tomto duchu je např. využito podobenství o králi Šalamounovi a jeho nemoudrém synovi, mezi špatnými příklady historických panovníků nechybí ani Nero, který "... císař bláznivých a neřádných byl obyčejjov" Proto pochopitelně i hlavní poslání spisu je podle autora v tom, aby ".... mohl o ty věci, (to je o vlastním poslání krále a jeho moci) podobně mluvit před králem." Vlastní kritika směřuje především proti královým rádcům. Proti tomu, že vytváří svou radu nikoliv z velmožů, ale z nižší šlechty. Pamflet se uchyluje k otevřeným výstrahám a přímo hrozí králi, že bude-li pokračovat v dosavadní politice, bude svržen. Vedle požadavku odstranění královských rádců, nalézáme tu však i další požadavek, který je zřejmě motivován stavovsky. Kontrola královské moci má být totiž nejen v rukou rady jako reprezentantů nejvyšších kruhů šlechty, ale i celé obce království. Jen s "radú a se vši obce povolením" může panovník dle názoru autora měnit právo a řád země a královský úředník se má odpovídat nejen králi, ale i celé zemi. Tu již přechází autor zřetelně od kritiky královské moci k programu jejího omezení, přičemž formou a způsobem, jak toho dosáhnout, je, jak zjišťujeme, stavovské uspořádání země. Tu se tedy potvrzují starší téze, podle kterých je nutno počátky stavovské monarchie v Čechách hledat již ve 14.století a zvláště na počátku 15.století, tedy ještě před husitstvím.

Nalezneme snad ve spisku požadavek oprávněnosti vzpoury proti nevhodnému králi? Mám zato, že je zde vysloven, a to velmi zřetelně: Jen spravedlivý král sedí pevně na svém trůně, tedy jinými slovy, král ne-spravedlivý, který ubližuje zemi a řádu a urozeným, bude svržen.⁵⁸⁾

57) Listy filologické, 1902, str. 255-267, 397-403, 475, ed. Ferd. Menčík, z ruk. č.5293 c.k. dvorní knihovny vídeňské, v transkripci v Památkách staré literatury české, 1879; z lit. srov. V. V a n š e k, Právněhistorické studie 12, str.261.

58) Tamtéž, str. 264: "Protož chce-li král kralovati a na své stolici seděti pevně, má vysoko sedět daleko zřiti a má svým zraket zbořiti všeliko křivdy, násilí, má býti štít dobrým k obraně a zlým kladivo ... Neb budú-li úřad odbíjeti, únosy v zemi činiti, výboje, války, jímati se ... viklet se králova stolice, nesedít právě král takový." Dále

Poznamenali jsme již výše, že je nerozhodné, zda tento literární útok proti panovníkovi byl veden z těch či oněch důvodů. Důležité je, že tu nalézáme další doklad o tom, že se nepodařilo právně upevnit autoritu panovníka, tak závislou na jeho postavení mocenském a že na samém úsvitu první velké protifeudální revoluce v Evropě se dostává královská moc v Čechách do krize, která povede nejen k jejímu pádu, ale vyvolá i ideologii příkře odmítavou vůči feudální monarchii vůbec.

Nastává období, kdy se v plném rozsahu v Čechách uplatňuje a dočasně i vítězí koncepce raného feudálního monarchismu, který z učených spisů byl v husitských Čechách realizován v revoluční praxi. Vítězství této ideologie i pozdější restaurace královské moci a její trestněprávní ochrany ve společnosti stavovské bude však již předmětem zkoumání další studie.

na str. 265 se praví výslovně, "Chce-li král spravedlivý býti, aby na své stoličce pevně seděl ... mieti (má) v svých úřadech a v svých radách ty, ježto se boha bojí..."

DAS VERBRECHEN DER BELEIDIGUNG DES HERRSCHERS IM BÖHMISCHEN RECHT DER VORHUSSITISCHEN ZEIT

Karel Malý

Der Autor untersucht vom Beginn des böhmischen Staates bis zur Hussitenzeit die veränderliche Entwicklung der Strafverfolgung von Tätern, die sich einen Angriff auf das Staatsoberhaupt - den Fürsten und später den König - zuschulden kommen ließen. Für die älteste Periode konstatiert er in Böhmen die Existenz einer patrimonialen Familientheorie, so wie sie die ältesten Legenden und die Chronik des Kosmas überliefern und wie sie auch zur Grundlage der Familienlegende der Přemysliden wurde. Auf Grund dieser Theorie stellt ein Angriff gegen den Fürsten zunächst einen Angriff gegen seine Sippe dar. Der Fürst personifiziert hier den Staat und jeder Angriff gegen den Staat ist zunächst ein Angriff gegen die Person seines Vertreters, der sich am Täter rächt, bzw. von seiner Familie am Täter und dessen Familie gerächt wird. Die ersten Anzeichen eines Übergangs zum Schutze des Staates als Institution und zum Schutze des Herrschers als Repräsentanten vor allem des Staates erblickt der Autor in der Bestrafung des Verrates im Kriege, wo der Täter Verrat an allgemeinen Interessen, zunächst jenen des Stammes, später des Staates begeht. Als bedeutsame Wende in der historischen Entwicklung der Bestrafung des Angriffs gegen den Herrscher erscheint dem Autor der Prozess mit den Verschwörern gegen den Fürsten Soběslav aus dem Beginn des 12. Jahrhunderts. Der Fürst tritt hier zum ersten Mal nicht als Richter, sondern als Kläger auf, wendet sich an das Gericht als Beleidigter und ersucht um Entscheidung dieses Streites. Die Entwicklung zur Identifizierung des Herrschers mit dem Staat erhält hier eine ganz neue Auffassung. Es ist schon nicht mehr der Herrscher oder der Herrscher allein, der angegriffen wird, sondern vor allem der Staat, der durch den Herrscher repräsentiert wird. Der Autor verweist auch auf den Zusammenhang mit dem siegreichen Kampf Soběslavs gegen Lothar bei Chlumec im J. 1128, wo es dem Fürsten gelang nachzuweisen, nicht für seine Person, sondern für den Staat zu kämpfen. Der Kampf für die Souveränität des Staates war demnach auch ein Kampf für die Unabhängigkeit der Fürstengewalt.

Im Zusammenhang mit dem Prozess Soběslavs und mit der weiteren Rechtsentwicklung besonders unter den letzten Přemysliden nimmt der Autor auch Stellung zu der Frage des sog. wehrhaften Widerstandsrechtes in Böhmen. Er gelangt zu dem Schluss, dass dieses Recht am ehesten als ideologische Vorstellung der Ansprüche des Adels gegenüber dem Herrscher existierte; diese Vorstellung wurde aber vom Herrscher niemals ausdrücklich anerkannt und bekräftigt. Sonst konstatiert der Autor, dass auch im böhmischen Milieu Theorien über das Recht zum Aufstand gegen einen unwürdigen König lebendig waren.

Bei der Verfolgung der Entwicklung der Bestrafung des Delikts der Beleidigung des Staatsoberhauptes untersucht der Autor auch den Entwurf des Gesetzbuches Karls IV. (Ma-

iestas Carolina). Er gelangt zu der Schlussfolgerung, wonach trotz der auf eine Stärkung der königlichen Macht abzielenden Tendenzen die Autoren des Gesetzbuches es nicht wagten, ein Sonderdelikt zum Schutze des Majestats des Königs zu schaffen. Soweit vom Delikt der Beleidigung des Königs im Gesetzbuch die Rede ist, wird dies mit einer alten Gewohnheit begründet. Der Autor erblickt den grundsätzlichen Beitrag dieses Gesetzesentwurfes darin, dass die Delikte gegen die Person des Herrschers und gegen den Staat konsequent voneinander getrennt sind. Der Beweis vom theoretischen Ausgangspunkt der Adelsopposition, die die Formulierungen des Gesetzesentwurfes Karls beeinflusste, kann auch in der politischen Schrift "Knížky o hře šachové" (d.h. "Buch vom Schachspiel") erblickt werden; diese Schrift stammt aus der Zeit Wenzels IV. und kritisiert vor allem seine Regierung. Theoretischer Ausgangspunkt dieser Kritik ist die Konzeption des frühen Monarchomachismus, die dann in der böhmischen Gesellschaft der Hussitenzeit zur Anwendung gelangte.